

Zdenka ČEBAŠEK-TRAVNIK*

Družinska terapija v Sloveniji – zveza med družin^o, vrednotami^o, nasiljem, medkulturnim dialogom in človekovimi pravicami

Family therapy in Slovenia – Connection between Family Values, Violence, Intercultural Dialogue and Human Rights

Psihoterapevtska obravnava se je v Sloveniji začela uporabljati znotraj psihiatrije v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, predvsem na temeljih psihoanalize in psihodinamske analize. Kot sodobnejši metodi sta se uveljavili tudi geštalt in transakcijska analiza. Večinoma je šlo za individualne psihoterapije psihonevrotičnih stanj, število obravnavanih oseb je bilo majhno, saj ni bilo veliko strokovnjakov s potrebnim znanjem. Poleg tega pa je bila v regiji še močno prisotna stigmatizacija vseh, ki so potrebovali kakršnokoli pomoč v okvirih psihiatrije. Nenazadnje pa individualna psihoterapija ni mogla dokazati niti svoje ekonomičnosti, niti učinkovitosti.

Znanje psihoterapije se je začelo kombinirati s socioterapijo in uporabljati na področju zdravljenja odvisnosti od alkohola, predvsem v obliki skupinske psihoterapije, ki se je izkazala kot dokaj učinkovita metoda zdravljenja.

Na področju bivše Jugoslavije se je iz vrst psihoterapevtov, večinoma psihiatrov, ki so zdravili alkoholike, začelo razvijati zanimanje za družinsko terapijo. Čeprav mnogi ocenjujejo, da je Jugoslavija bila zelo zaprta država, pa je pretok znanja iz zahoda vendarle bil omogočen. Tako so se pod vplivom idej in teorije znanih družinskih terapevtov iz Italije, Velike Britanije in ZDA začela razvijati posamezna žarišča tega novega znanja in se uspešno širila v večjih psihiatričnih centrih glavnih mest posameznih republik takratne Jugoslavije. Povedati je treba, da je psihiatrična stroka, podobno kot druge veje medicine, imela razvite dobre oblike strokovnega sodelovanja. Dobivali smo se na kongresih, si izmenjavali gostujoče strokovnjake in opravljali primerjalne raziskave. Moja generacija psihiatrov se dobro spomni kolegov, kot sta Branko Gačić in Pavao Brajša. Slednji je ustvaril tudi kombinacijo med pridobljenim znanjem iz družinske terapije in samoupravnim socializmom, kot smo takrat imenovali družbeni sistem v Jugoslaviji. Takšno eklektično mešanico je poskušal uporabiti v partnerski terapiji.

Na Hrvaškem je Vladimir Hudolin utemeljeval psihoterapevtsko obravnavo alkoholikov v skupinah, v katere je vključeval tudi družine. Približno v istem času pa je vključevanje alkoholikov družine v proces zdravljenja postalo sestavni del terapevtskih programov tudi v Sloveniji, kjer so bili na tem področju najbolj aktivni Miloš F. Kobal, Janez Rugelj in Slavko Zihel. V drugi polovici osemdesetih let je v Sloveniji postajala vedno bolj izdelana doktrina zdravljenja alkoholikov, ki je sodelovanje družinskih članov imela za svoj stalni oziroma esencialni del.

Tudi strokovnjaki na področju otroške in mladostniške terapije so spoznali, da je njihovo delo bolj učinkovito, če poleg otrok »zdravijo« tudi starše. Vendar se je izkazalo, da je vključevanje staršev velik strokovni izziv, ki mu pogosto niso bili kos. Ugotavljali so, da potrebujejo novo, drugačno znanje, s katerim bi pospešili in utrdili pozitivne spremembe v družinah. To je bilo v začetku osemdesetih let, ko je Jugoslavija sicer imela odprte meje za ekonomsko migracijo. Do novotarij na področju psihoterapije, ki so prihajale iz Zahoda, pa je bila strokovna in laična javnost dokaj zadržana. Kljub temu je nekaterim pronicljivim kolegom uspelo navezati osebne

*DR. ZDENKA ČEBAŠEK-TRAVNIK. DR. MED. PSIHIATRINJA. PSIHOTERAPEVTKA. VARUHINJA ČLOVEKOVIH PRAVIC. REPUBLIKA SLOVENIJA

†DR. ZDENKA ČEBAŠEK-TRAVNIK. MD. HUMAN RIGHTS OMBUDSMAN OF SLOVENIA

**OD 4. DO 7. APRILA 2009 JEBIL V PORTOROŽU MEDNARODNI KONGRES DRUŽINSKE TERAPIJE PODOKRILJEM MEDNARODNEGA ZDRUŽENJA ZADRUŽINSKO TERAPIJO (IFTA – INTERNATIONAL FAMILY THERAPY ASSOCIATION) OTVORITVENI GOVORNA KONGRESU JE IMEL DR. ZDENKA ČEBAŠEK-PSIHIATRINJA IN DRUŽINSKA TERAPEVTKA. VARUHINJA ČLOVEKOVIH PRAVIC.

stike z družinskimi terapevti iz ZDA in Velike Britanije. Ti zahodni strokovnjaki so imeli potrebo, da pomagajo »ubogim« kolegom iz komunističnega sveta. Začeli so prihajati v Jugoslavijo in v bolj ali manj organiziranih oblikah prenašali svoje znanje in izkušnje. Tu pa smo naleteli na prvi »trk« dveh (terapevtskih) kultur. V Jugoslaviji smo takrat imeli brezplačno izobraževanje in zdravljenje, tudi psihoterapevtsko. Kolegi iz zahoda pa so hoteli vsaj minimalno zaslužiti in seveda pokriti stroške svojih potovanj. A takratni družbeni sistem tovrstnega izobraževanja ni podpiral, niti predvidel ga ni. Tako smo se radovedni in pogumni posamezniki začeli vključevati v te oblike izobraževanja v svojem prostem času in za svoj lastni denar – kar je bilo povsem novo spoznanje in izkušnja. Tako smo se začeli spoznavati s svojimi učitelji: mi, učenci, neuki pri zbiranju različnih potrdil in diplom, presenečeni nad (visokimi) cenami znanja, naši učitelji pa v precepu med voluntarizmom, nekakšnim prostovoljstvom (glede finančnih učinkov) in željo, da bi nam pomagali.

V začetku teh izobraževanj nismo razumeli drug drugega, saj so tuji strokovnjaki svoje znanje podajali na nam tuj, nekonvencionalen način. Namesto načrtnega učenja iz knjig in predavanj smo študirali posamezne članke in poglavja ter o njih razpravljali s svojimi učitelji. Namesto študijskih vaj v prisotnosti profesorjev smo delali v vrstniških skupinah. Namesto skrivanja zapiskov pred pacienti, smo se z družinami odkrito pogovarjali o tem, kaj bo šlo v naše beležke. Pri terapiji smo začeli uporabljati avdio in video pripomočke, se učili spoštovanja zasebnosti pacientov in odkrivali svojo novo vlogo, vlogo družinskega terapevta. Potem smo se te vloge učili kar nekaj let, da smo dobili potrdila in diplome. Ob tem, ko smo dozorevali kot družinski terapevti, so se spreminjale tudi naše družine, ki so se morale sprijazniti z našo odsotnostjo ob vikendih in dejstvom, da smo del družinskega denarja porabili za neformalno izobraževanje.

Spomnim se naše prve učiteljice družinske terapije, Ann Miller iz Londona. Vprašala nas je: Kako mislite, da bo pridobljeno znanje iz sistemske družinske terapije vplivalo na vas? Kaj bo zaradi novega znanja za vas drugače?

Sprva nismo razumeli kaj in zakaj nas to sprašuje, zato je vprašanje večkrat ponovila, ga razčlenila – kaj se bo torej za vas spremenilo v vaši službi, v vašem osebnem življenju, v družini. Postopoma smo začeli razmišljati na sistemski način, postavljati hipoteze, jih preverjati. Spoznavali smo, kako družina v resnici deluje, kako so v njej razporejene vloge, moč, kje in kako so postavljene meje, kakšna je komunikacija znotraj družine in družine z okoljem itn.

Leta so minevala, seme družinske terapije je vzklilo. Tisti, ki smo ga gojili naprej, smo začeli pobirati prve sadove, a tudi prve »stranske učinke«. Zdaj smo vedeli in razumeli več kot kolegi, ki se niso izobraževali z nami. Pravzaprav je postalo naše znanje in razmišljanje drugačno, po mnenju nekaterih kolegov včasih celo čudno. Zato je prihajalo med nami tudi do napetosti, na katere nas je v začetku študija želela opozoriti Ann Miller.

Družinska terapija nam je dala znanje, ki ga druge psihoterapevtske šole niso podajale v tako obsežni obliki, namreč znanje o medkulturnem dialogu in nasilju v družini. Naša generacija je odraščala v državi, ki je multikulturnost (in tudi multireligioznost) praktično živela. Jugoslavija je bila mešanica narodov, kultur in religij. Otroci smo se učili jezikov drugih narodnosti, ki so resda bili slovanski, gledali smo skupni televizijski program, skupaj tekmovali, prepevali, bili taborniki in počeli skupaj veliko stvari – z veseljem in radostjo. Tako so se gradile tudi skupne vrednote: medsebojno sodelovanje in pomoč, solidarnost, enake pravice v izobraževalnem in zdravstvenem sistemu, majhne socialne razlike in – družina. Ta je bila deležna podpore na različne načine: delovni čas staršev do dveh popoldan, poceni otroško varstvo, resnično brezplačne šole. Starši so več časa preživljali z otroki, čeprav ob delu na zemlji ali ob gradnji hiše ali vikenda. V šolah ni bilo tekmovalnosti za vsako ceno. Rekli boste – idealizirana podoba socializma, brez zaznavanja težav, odsotnost demokracije. Res je, ta idealna tvorba se je podrla na najbolj brutalen način – z vojno, katere žrtve so bile predvsem družine. V prejšnji »idealni« multikulturni državi je bilo veliko mešanih zakonov, mešanih po narodnosti ali veri. Bilo je torej veliko

mešanih družin, podjetij, lastnine. V času vojne na področju nekdanje Jugoslavije pa so hkrati z državo propadle tudi prej omenjene vrednote. Otroci so ostajali brez identitete, morali so se odločati o tem, kateremu od staršev bodo izkazali lojalnost. Morali so se odločiti za enega od staršev ali drugih prednikov in prevzeti njeno ali njegovo kulturo ter »izbrisati« tisti drugi del. Pritiski za sprejemanje takšnih odločitev so bili na vojnih področjih odkriti, drugje, v Sloveniji na primer, pa bolj prikriti. Številne družine »izbrisanih« so postale žrtve iskanja lastne identitete. Sesule pa so se tudi druge vrednote, ob pomoči katerih je odraščala naša generacija: solidarnost, medsebojno spoštovanje, sodelovanje. Pojavljati so se začele razlike, tudi socialne.

In odkrivati smo začeli nasilje – tudi nasilje v družinah. V času Jugoslavije nismo poznali varnih hiš, kamor bi se lahko zatekle žrtve družinskega nasilja. Žrtve so molčale, strokovnjaki nismo znali ali hoteli videti pretepenih otrok, žensk in starejših ljudi. O spolnem nasilju v družini se je kvečjemu šepetalo, govorilo se je le o (redkih in večinoma nenevarnih) eksibicionistih. Izobraževanje iz družinske terapije je odpiralo številna vprašanja o nasilju v družini, spodbudilo in dopolnilo je delovanje nevladnih organizacij in drugih oblik pomoči žrtvam. Vedno več storilcev nasilja je bilo odkritih in kaznovanih. Porajati se je začelo vprašanje, ali imajo pravico do strokovne pomoči tudi oni, storilci.

Tudi država je začela spoznavati, da je treba spremeniti zakonodajo – z namenom, da se zaščitijo žrtve nasilja v družini. Slovenija je v letu 2008 sprejela Zakon o preprečevanju nasilja v družini, pripravljala se zakon o zagovorniku otrok. A ne moremo biti zadovoljni, saj je resnična pomoč žrtvam družinskega nasilja še vedno preslaba, dostopnost do družinske terapije nizka, predvsem zaradi dolgih čakalnih dob in/ali plačljivosti te oblike strokovne pomoči.

Porajajo se nove težave, ki se jih je treba lotevati z znanjem družinske terapije. Prihajajo emigranti, ne samo iz držav EU, temveč tudi od drugod. Nastajajo mešani zakoni, tudi mešani po rasi, ne le po narodnosti, kulturi in veri. Opazujemo težave pri združevanju družin, ki jih razdvajajo birokratske ovire. Postopki združevanja trajajo predolgo, so kruti in tudi finančno izčrpavajo družine, ki bi za integracijo potrebovale posebno pomoč. Evropa se do ljudi, ki potrebujejo mednarodno zaščito, obnaša kot slaba mati. Izginevajo otroci, ki so s svojimi družinami zapustili svoje domove, da bi skupaj našli boljšo prihodnost.

Revščina zmanjšuje prag tolerance do vseh, ki iščejo pomoč ali jo pričakujejo od države. Kot varuhinja človekovih pravic se pogosto srečujem z očitki, da se zavzemam za Rome, izbrisane, tujce in druge ljudi, ki niso stalni prebivalci Slovenije. Romi imajo na primer s svojo trdno strukturo družine težave v vseh tranzicijskih državah, posebno še, kadar se njihove vrednote razlikujejo od vrednot kulturnega okolja, v katerem živijo. Države jim morajo pomagati, da se bodo njihove možnosti za življenje izenačile z drugimi prebivalci. Treba bo najti izhod iz korporatizma (po Naomi Klein), iz krize sistema, ki prinaša dobičke samo bogatim, revne pa pušča izključene.

Družinski terapevti bomo v svoje delo morali vedno bolj vnašati tudi širša, filozofska, politična in družbena vprašanja. Prepoznavati bomo morali tudi elemente nasilja, izvirajočega iz okolja. Po drugi strani pa se moramo zavedati, da družinska terapija lahko s svojim znanjem in izkušnjami pripomore k iskanju boljših rešitev tudi na nivoju skupnosti ali države. Kot varuhinja človekovih pravic si ravno s pomočjo znanja iz sistemske družinske terapije prizadevam povezovali akterje, ki bi lahko prispevali k razvoju, predvsem pa k dostopnosti družinske terapije za vse, ki bi z njeno pomočjo lahko našli boljšo pot v prihodnost zase in za svoje otroke. Da bi na ta način ohranili ali združili družine, ki so se znašle na »prepihu« regije, v kateri se boste te dni družili družinski terapevti iz vsega sveta.

Ob koncu bi se rada zahvalila organizatorjem, ker so me povabili in mi izkazali čast biti govorica na otvoritveni slovesnosti konference. Vsi skupaj si zaželimo, da bi naše druženje tukaj v Portorožu bilo polno novih doživetij, osebnih znanstev in prijetnih trenutkov.

Hvala za vašo pozornost. □